

Simpozij OBDOBJA 42

Neža Kočnik

Poezija v slovenski taboriščni in zaporniški periodiki

objavljeno v:

Andraž Jež (ur.): *Slovenska literatura in umetnost v družbenih kontekstih.*

Obdobja 42. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2023.

<https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-42/>

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2023.

Obdobja (e-ISSN 2784-7152)

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta

POEZIJA V SLOVENSKI TABORIŠČNI IN ZAPORNIŠKI PERIODIKI

Neža Kočnik

Zreče

neza.kocnik@gmail.com

DOI:10.4312/Obdobja.42.141-149

Prispevek obravnava poezijo v (periodičnih) listih, časopisih in revijah slovenskih zapornikov in taboriščnikov. Osredotoča se na okoliščine nastanka tovrstnih ilegalnih tiskov, pri čemer vključuje tudi za razumevanje ključne podatke o vsakodnevnem življenju v taboriščih ter zgodovinski pregled slovenskih taboriščnih in zaporniških časopisov. V analizo so vključene pesmi iz časopisov *Razsvit*, *Dahavski poročevalec*, *Jež za ž ico*, *Kibla*, *Kapucinski toti* in *Rdeči cvet*.

taboriščna poezija, zaporniška poezija, periodika, pesmi narodnoosvobodilnega boja

This article deals with poetry in the newspapers, journals, and magazines of Slovenian prisoners and camp inmates. It focuses on the circumstances under which such illegal publications or newspapers were created, including key information on everyday life in the camps and a historical overview of Slovenian camp and prison newspapers. The analysis includes poems from the newspapers *Razsvit*, *Dahavski poročevalec*, *Jež za ž ico*, *Kibla*, *Kapucinski toti*, and *Rdeči cvet*.

camp poetry, prison poetry, periodicals, poems of the Second World War

1 Uvod

V drugih časih smo pisali pesmi, ker nismo imeli drugega dela. Danes pa, ko je pravica na strani močnejšega, ko govori orožje, je naša pesem dovolj glasna in jasna: »Živeti hočemo, živeti svobodno na svobodni zemlji.«

Ta naša pesem je naše vodilo, je naša himna. Za to pesem padajo žrtve – nedolžni – padajo tisoči.

Ko bo ta pesem postala resničnost, ko se bo svoboda približala v vsem svojem sijaju in moči, tedaj na plan, pesniki in pisatelji! Padlim žrtvam za to pesem – pesmi neminljive slave in spomina. (Fran Pintarič - Švaba: Čemu pesmi?; cit. po Komelj 2009: 551)¹

Zaporniška in taboriščna periodika je večinoma nastajala naskrivaj, včasih celo s pomočjo paznikov in drugih uslužbencev zaporov in taborišč. Takšna ilegalna dejavnost je bila za zapornike in taboriščnike izredno tvegana, otežena pa je bila tudi distribucija periodike po zaporih in taboriščih. Slovenska taboriščna in zaporniška

1 Gre za partizansko pesem osemnajstletnega dijaka Franca Pintariča - Švabe, borca Veličkove čete I. štajarskega bataljona, ki ga je nemški zaupnik 23. avgusta 1942 z uspalnim praškom zastrupil in predal orožnikom. Med prevozom v Celje je umrl. Pesem ni ohranjena, ohranjen je le prevod v nemščino, po katerem je prevedena nazaj v slovenščino (Komelj 2009: 551).

periodika s svojo kontinuiranostjo in množičnostjo predstavlja neomajen dokaz vztrajnosti in moči umetniškega izraza v najbolj grozovitih razmerah, ki si jih človek lahko zamisli. Gre za svojevrsten kulturni angažma,² ki je zaradi oteženih okoliščin produkcije in distribucije še toliko bolj presunljiv.

2 Vsakodnevno življenje v taboriščih

Budnica je taboriščnike v nemških koncentracijskih taboriščih zbujala zgodaj – ob 5. uri pozimi in ob 4. uri poleti. Ne glede na vremenske razmere so, obuti ali bos, stali uro ali več na t. i. *Appellplatzu*, na katerem je vsako jutro zaradi izčrpanosti mnogo zapornikov izgubilo življenje. Po razdelitvi jutranjega obroka – ki je bil navadno majhen kos kruha za vsakega taboriščnika – so jih razdelili v delovne enote, delali pa so 12 ur na dan, od 6. ali 7. ure zjutraj do 6. ali 7. ure zvečer, s kratkim odmorom opoldne za skromen obrok. Med vračanjem v taborišče so prebirali še ironične zapise, kot sta zloglasni »Delo osvobaja« v Dachauu in Auschwitzu ali »Vsak dobi, kar si zasluži« v Buchenwaldu. Po delovnem dnevu je sledilo dolgo večerno štetje, vsak zapornik je nato dobil še košček kruha, včasih rezino klobase ali sira, včasih skodelico redke juhe, nato pa so se lahko vrnil v barake. Takšen urnik je v nekaterih taboriščih veljal vse dni v tednu, v nekaterih drugih pa so si taboriščniki ob nedeljah lahko vsaj malo oddahnili (Byers 2015: 91–94, 101–103).

Grozovite razmere so bile tudi v italijanskih civilnih taboriščih, na Rabu je dnevno umrlo približno 40, v Gonarsu približno 10, v taborišču Renicci pa približno 24 ljudi. Med glavnimi razlogi so bili lakota, obupne higienske razmere in številne bolezni, ki so se posledično razvile (npr. dizenterija, tifus, tuberkuloza, garje, skorbut, beriberi ipd.) (Walston 1997: 178).

Neposlušnost je bila kaznovana s smrtjo. Če se je taboriščnik z dela vrnil s kakršnikoli predmetom, je bil takoj ubit. Če je med delom pobegnil, je bilo ustreljenih 25 taboriščnikov iz njegove delovne skupine (Byers 2015: 104).

2.1 Umetniško udejstvovanje v taboriščih

V taboriščih so ustvarjalna prizadevanja potekala na raznih področjih umetnosti – glasbeni, literarni, likovni in gledališki. Umetniško udejstvovanje taboriščnikov je bilo bodisi tajno bodisi javno, slednjega so nacisti odobraval in izkoriščali v svoje namene (Costanza 1982: 17). V Budzynu so uprizarjali gledališke igre, v Flossenbürgu je taboriščni orkester na *Appellplatzu* igral Wagnerja in Beethovna, v Auschwitzu je bil podoben orkester prisiljen z glasbo pospremiti obsojence do kraja usmrtitve (Byers 2015: 104).

Ta razmah dejavnosti na področju umetnosti priča o vztrajnosti in neomajnem duhu taboriščnikov. Gre za svojevrsten upor, ki je bil enako močan kot odkriti upor in vstaje v taboriščih Treblinka, Sobibor, Auschwitz in varšavskih getih (Costanza 1982: 17).

2 Nujno je poudariti, da »kultura in umetnost v partizanskem gibanju nista nastopali kot nadomestek za politiko« (Komelj 2009: 8).

Nujno je izpostaviti tudi izjemno nevarnost (tajnega) umetniškega udejstvovanja v taboriščih – umetniki, ki so jih pri ustvarjanju zalotili, so bili kaznovani s smrtjo (Costanza 1982: 59).

Komelj v kontekstu partizanske umetnosti govori o »mejni eksistencialni situaciji«, ki je avtorje poleg k mejam lastnih zmožnosti silila tudi k »mejnim naponom njihove govornice«. Tako so tudi tisti, ki prej nikdar niso pisali pesmi, pesnili, v partizanih pa je bila literarizacija doživetij v boju načrtno spodbujana. Gre torej za množičen izbruh pisanja, v katerem so se ljudje zavedali, »da ima beseda eksplozivno moč« (Komelj 2009: 108). Slednje velja tudi za taboriščno in zaporniško poezijo, izkušnja njenih avtorjev pa nedvomno predstavlja izjemno »mejno eksistencialno situacijo«.

3 Slovenski taboriščni in zaporniški časopisi

Med vojno je bilo objavljeno več kot 3500 partizanskih časopisov (Petranović 1988: 371). Med decembrom 1943 in julijem 1944 je redno izhajalo 169 različnih listov. Mesečno je skupaj izšlo 340 časopisov oz. »vsak mesec je napisalo po en članek ali pesmico okoli 4000 borcev in oficirjev, ki so sodelovali v vsem tisku« (Krajnc 1944: 31). Gre za izjemno produktivnost, poleg izjemne številčnosti pa so bile partizanske pesmi izjemne tudi po raznolikosti načinov razširjanja (Kirn 2022: 101). Zaporniška in taboriščna periodika predstavlja le en, vendar izjemno pomemben del medvojnega tiska.

V šentviškem zaporu, kamor so Nemci maja 1941 prepeljali okrog 700 zapornikov iz Begunj, so v popoldanskih prostih urah zaporniki pripravljali rokopisni list *Kibla*, podnaslovljen *Glasiło 3. posade Št. Vid*. Vsaka od šestih števil, ³ ki so izšle na štirih straneh pisarniške kariraste pole, je imela drugačno glavo, ki je vsebovala barvno ilustracijo taboriščnih prizorov. List, ki je vseboval uvodnik, poročilo agencije »baje«, navodila sobnega starešine, osebne zadeve, literarno-zabavni kotiček, male oglase in vremensko napoved, je urejal učitelj Lojze Bulovec, ilustrirala pa sta ga Viktor Gregorač in profesor Vinko Puntar (Šmicberger 1988: 83).

V kapucinskem samostanu in v Starem piskru v Celju, kjer so Nemci zbirali internirance, čakajoče na transport v Srbijo, je med 8. majem in 20. junijem 1941 izšlo pet števil lista *Kapucinski toti*, med 1. junijem in 13. julijem 1941 pa štiri številke lista *Toti Stari pisker*. Lista sta vključevala predvsem humoristično-satirična besedila, slikar Albert Sirk pa ju je opremil z duhovitimi karikaturami. *Toti Stari pisker* je imel po deset izvodov, pisanih na pisalni stroj; *Kapucinski toti* pa je bil na opalografu razmnožen v 15 do 20 primerkih (Šumrada 1981: 27; Gerlanc 1982: 6).

Arestant, »Humoristični list za politične arestante«, je izhajal v sodnih zaporih na Miklošičevi cesti, pri čemer sta znana datuma izida druge⁴ in tretje⁵ številke. Med 7. decembrom 1942 in 1. marcem 1943 so ujetniki v Belgijski kasarni izdali deset

3 Izšle so 10., 11., 12., 14., 15. in 24. junija 1941; druga številka je vsebovala tudi posebno prilogo *Arestant* (Šmicberger 1988: 83).

4 28. maj 1942 (Šmicberger 1988: 84).

5 30. maj 1942 (Šmicberger 1988: 84).

številkk glasila *Naša bolha – naša uš*, nato pa med 23. januarjem in 6. majem 1944 še dvanajst številkk lista *Prava uš* (Šmicberger 1988: 84).

V Zdravščini pri Gorici so jetniki, člani KP in pristaši NOB v letu 1942 izdali sedem številkk »lista za pouk in zabavo« *Žeja* (Šmicberger 1988: 84). *Žeja* so enkrat ali dvakrat na teden v enem izvodu pisali v platnen zvezek, ki se je širil od jetnika do jetnika. Vsakič so po en izvod poslali tudi v Kanal na Soči (Paternu 1987: 111).

V parmski kaznilnici je izhajalo »glasilo južnoslovanskih političnih jetnikov« *Kaznilniški vestnik*, ohranjeni številki pa sta datirani z 28. novembrom in 8. decembrom 1943 (Šmicberger 1988: 84). Po pričevanju Riharda Kneza, ki je bil iz ljubljanskih zaporov najprej prepeljan v koprške, nato pa v Parmo, je kaznilniški partijski komite spomladi 1943 redno izdajal rokopisni vestnik, občasno pa je v kaznilnici izšla tudi *Kibla* (Knez 1970: 498–499).

Skupina Jugoslovanov je v koncentracijskem taborišču Urbisaglia leta 1943 začela izdajati glasilo *Rdeči cvet*. Pet številkk kulturno-političnega in informativnega glasila (šesta je ostala nedokončana, saj so sodelavci pobegnili iz taborišča) je prinašalo tudi literarne prispevke. Pesnik Ivan Skušek, ki je bil zaprt v Urbisaglii, meni, da so opremljevalci, razmnoževalci in pisci dosegli, kar se je v taborišču pač dalo doseči (Šmicberger 1988: 84).

Rupko Gudec navaja, da so v Perugii v začetku leta 1943 izdali prvo številko lista *Glas slovanskega juga*, ki je izšel v sedmih s svinčnikom ali črnolom pisanih številkkah.⁶ V Perugii so sicer izšle še štiri številke glasila *Polet*, ki je prinašal tudi pesmi, črtice in risbe (Godec 1946: 43–44).

V italijanskem koncentracijskem taborišču Monigo je izhajal list *Novice iz za ice*, v kaznilnici Rocca di Spoleto pa *Spoletski poročevalec*. Slednji je v letu 1943 izšel dvakrat in vključeval tudi literarne prispevke, pisane v šolski zvezek. »Vesti iz domačih gozdov« so jetniki prejeli od doma, z drobceno pisavo napisane na večkrat prepognjen in v rob brisače vшит cigaretni papirček (Šmicberger 1988: 86).

V taborišču Dachau je marca 1945 izšla prva številka *Razsvita*, o kateri Rupko Godec pripoveduje: »Bila je skromna, komaj na 4 straneh, toda doživela je širok odmev in naši mladinci so z blestečimi očmi prebirali drobne vrstice, skrivajoč se v kotu na pogradu ... Kljub težavam je izšla tudi druga številka v obliki četrтинke pisarniške pole na osmih straneh. Imela je nekaj leposlovnih in poučnih člankov, tri pesmi in več risb.« (Godec 1946: 44) *Razsvit* (katerega uvodni prispevek se je začel z besedami: »Stojimo na razsvitu časa. Temna noč, polna trpljenja in bridkosti, pa tudi silne borbe in nevidnega herojstva, se bliža koncu.«) je urejal učitelj Bojan Ajdič. 1. maja 1945 je list v tiskani obliki izšel v več izvodih, po njegovem zgledu pa so začeli izhajati tudi listi drugih narodov. Na šapirografu so razmnožili še dve številki *Razsvita*, pripravljene po osvoboditvi. Godec dodaja, da po pričevanjih taboriščnikov do takrat v Dachauu ni izhajal noben drug ilegalni list (Godec 1946: 44).

6 »4. oktobra 1943 sem napisal zadnjo stran zadnje številke.« (Godec 1946: 44)

Dachauski poročevalec – ki je o *Razsvitu* poročal takole: »Naši mladini gre priznanje, da nam še prednjači. Skupina mladih tovarišev je še za časa SS-režima ilegalno začela izdajati na roko pisan antifašistični list *Razsvit*.« – je začel izhajati po osvoboditvi taborišča. S prvo številko 2. maja 1945 in zadnjo 5. junija je dosegel 30 izdaj, urejala sta ga Ludvik Mrzel in Rudolf Golouh. V Dachauu sta izhajala tudi *Vestnik* in *Jez̃ za ž̃ ico* (Šmicberger 1988: 87).

Slovenski listi so izhajali tudi v italijanskih taboriščih v Gonarsu, Gravini, Monigu, Viscu in v nemških v Osnabrücku, Zwiaku in Buchenwaldu (Šmicberger 1988: 87).

4 Poezija v slovenski taboriščni in zaporniški periodiki

Literarnovrstno v taboriščnem in zaporniškem časopisju prevladuje poezija, vsebinsko pa se prispevki nanašajo zlasti na vsakodnevno življenje v zaporu oz. taborišču. Pogoste so tudi humorne vsebine, s katerimi so se zaporniki in taboriščniki bodrili in si krajšali čas.

O specifičnih okoliščinah produkcije in taboriščne poezije je Irena Novak-Popov (1986: 198) pisala takole:

Vzrok za zamolk taboriščne poezije sodi v razred pojavov iz območja sociologije literature, natančneje, organizacije kanalov in sredstev, ki so v nekem času in zgodovinskem kontekstu na voljo posredovanju literarnih sporočil in stiku med avtorjem in bralcem. Taboriščna poezija je namreč nastajala in funkcionirala v specifičnih okoliščinah za avtorja in bralca: za avtorja je bil to položaj izločenosti in odmaknjenosti od zgodovinskega dogajanja v domovini, njegovo pričanje o najhujših oblikah fizičnega in psihičnega razčlovečanja v taboriščih je bilo samo po sebi smrtno tvegano početje, ki ga je moral opravljati skrivaj.

V pričujočo analizo je skupno vključenih 20 pesmi, 5 objavljenih v listu *Kapucinski toti* (anonimnih avtorjev Ptice selivke, Pod kapucinskim zvonom, Naš doktor; Situacija pri kapucincih 39-letnega odvetnika Jožeta Gračnerja ter Epigram Jaka Sema),⁷ 4 v *Razsvitu* (pesem Problem preteklosti, podpisana z imenom Slavko,⁸ Dva bela goloba Rupka Godca - Rasta,⁹ Smrt v Dachauu Franceta Černeta - Francija¹⁰ in Prvič v »Wildparku« istega avtorja), po 3 v časopisih *Jez̃ za ž̃ ico* (pesem Rime s podpisom Gh., Nagrobni napis in Maček s podpisom E. S.), *Kibla* (Sonet Igorja Vidica,¹¹ Nostradamus Carniolicus, podpisana s psevdonomimom Ignotus,¹² in Listič

7 33-letnega duhovnika, ki je bil izgnan v Lobor pri Varaždinu in ubit septembra 1942 na Gradinskih poljih pri Jesenovcu (Paternu 1987: 106).

8 Morda gre za Slavka Demšarja (Paternu 1987: 49).

9 17–21-letnega dijaka, skojevca, zaprtega v Ljubljani in Perugii, interniranega v Dachauu. 30. avgusta 1942 je pesem v sodnih zaporih v Ljubljani s svinčnikom napisal na v majhen kvadrat zložen list z risbo vrat celice 188 na zunanji strani. S pomočjo paznice je pismo s pesmijo po vrvici spustil skozi okno jetnici Veri Hutarž (Paternu 1987: 136).

10 23-letnega učitelja, interniranega v Dachauu. Pesem je nastala leta 1944 v Dachauu, in sicer ob smrti tovariša (Paternu 1987: 216).

11 41-letnega svetnika pri državni železnici, ki je bil zaprt v šentviškem zaporu (Paternu 1987: 80).

12 Psevdonom naj bi po pričevanju šentviških zapornikov Trefalta in Pavliča pripadal Joži Vovku (Paternu 1987: 247).

»Kibla« Ivana Dodiča¹³ in *Rdeči cvet* (Drugod Vladimirja Loviščka - Vilinskega,¹⁴ Pesniku Ivana Skuška¹⁵ in Utrip istega avtorja) ter po 1 v *Žeji* (Krizantema v jeseni Janka Valentinčiča - Soškega)¹⁶ in *Dachauskem poročevalcu* (Zadnja želja Antona Meleta).

4.1 Motivi in teme

4.1.1 Trpljenje in smrt

Najpogostejši motivi so povezani s trpljenjem in grozotami taboriščnega oz. zaporniškega življenja, v povezavi s tem se pojavljata motiva smrti ali slutnje smrti, in sicer pogosteje v taboriščni kot v zaporniški poeziji. Kot izredno nazoren primer je v nadaljevanju v celoti navedena pesem *Smrt v Dachau* Franceta Černeta - Francija (cit. po Paternu 1987: 217):

Tiho droben dež rosi
po golih topolih.
Težak je sen
v četrti baraki.
Nekdo še ne spi,
vročično se premetava,
bole ga roke, noge, prsi, glava.
Nekdo ne spi,
še ko luna po dežju priplava.
Spominja na dom se,
na domovino preljubo,
na mater, ki je v izgnanstvu umrla,
na sestro, ki se je tujcu uprla,
očeta, ki je padel nedavno.
To v njem vpije.
Tako blizu, tako blizu je vse:
segel bi z roko –
domek bi beli dosegel,
na domača polja bi legel
in tam bi zaspal.
– »Domov, domov, hočem domov,
nočem spati tu sredi grobov,
mati moja, ne v krematorij,
še je živo moje srce,
da bi se splazil,
da v svoji krvi bi gazil
sto in sto kilometrov od doma.

13 34-letnega učitelja, zaprtega v Begunjah in Šentvidu pri Ljubljani (Paternu 1987: 306).

14 Interniranega v Campo concentratione Ubrisaglia v Italiji, padlega v osvobodilnem boju leta 1944 v vasi Piobico (Paternu 1987: 123).

15 20-letnega študenta, interniranega v Italiji. Po kapitulaciji je prebegnil k partizanom (Paternu 1987: 243).

16 27-letnega delavca, predsednika rajonskega odbora OF za Kanalsko dolino (Paternu 1987: 111).

Mati!« –
 Krik.
 Vročični bolnik
 se vzpne na razbolena
 kolena.
 »Mati!«
 In šibko telo
 pade kot snop
 na pograd mrtvo.
 Ko je jutro vstalo, nekdo od tovarišev
 nesel nago je truplo na »štraso«,
 na nogi imel je le svojo številko.

4.1.2 Odvzem svobode in hrepenenje po njej

V zaporniški poeziji prevladuje motiv odvzema svobode, ki se povezuje z motivom hrepenenja po njej. V pesmi Ptice selivke anonimnega avtorja je ta motiv vpet v metaforo »ptički brez peruti«, na podoben način pa svobodo predstavljata tudi bela goloba, ki ju v pesmi Dva bela goloba Rupka Godca - Rasta lirski subjekt opazuje skozi okno. Igor Vidic v svojem Sonetu veli pomladi, naj »prežene sužno noč«, Anton Mele pa v Zadnji želji zapiše: »Ali leta so minila, / odkar v sužnost so me sem prignali – / rešitve vsak dan pričakujem, / a vse zaman.« (cit. po Paternu 1987: 143)

4.1.3 Tujina in hrepenenje po domovini

Motiv hrepenenja po svobodi se pogosto združuje s hrepenenjem po domovini, ki se ji nasproti postavlja tujina. Vladimir Lovišček - Vilinsky tujino naslavlja že v naslovu svoje pesmi Drugod, v kateri lirski subjekt ostaja »sam v tuji zemlji«, oblak, s katerim se pogovarja, pa mu prinese poljub in pozdrav iz domovine ter odide drugam. Anton Mele v Zadnji želji domovino naslavlja takole: »O, domovina, gruda moja rodna, / kako rad bi te še enkrat videl, / ko boš v zelenju cvetoča in svobodna!« (cit. po Paternu 1987: 143)

4.1.4 Naslednjim generacijam

V treh pesmih se avtorji neposredno obračajo tudi k naslednjim generacijam. V pesmi Maček avtorja E. S. pesnik kot »eksempel« veli: »politično 'srednjim' ljudem: / če dolgo živet' vam je mar, / s fašisti se vezat' nikar!« (cit. po Paternu 1987: 50) in podobno v pesmi Nagrobni napis, ki jo navajam v celoti (cit. po Paternu 1987: 50):

Popotnik, obrni v ta kamen oči,
 pod njim zdaj evropski fašizem leži.
 A buden ostani, nikar ne zaspi,
 da kuga morilska se spet ne zbudi!

Anton Mele svojo Zadnjo željo zaključuje takole: »Tovariši predragi, vi, ki ste prestali – / ko v domovino boste se vrnili, / nosite ji pozdrave vseh, / ki tukaj večno spanje bomo spali.« (cit. po Paternu 1987: 143) Franci Černe pa v pesmi Prvič v »Wildparku«, ki je nastala ob osvoboditvi Dachaua, zapiše: »A bratje, to zelenje

je le kri, / pepel tovarišev gnoji to travo, / v teh bilkah klije rast mrličev ...« (cit. po Paternu 1987: 218)

4.2 Verz

Ker so bile partizanske pesmi prvenstveno namenjene prepevanju, so bile pogosto tudi napisane z mislijo na uglasbitev ali v sodelovanju s skladatelji (Kirn 2022: 101). Takšen kolektivni značaj ustvarjanja je prisoten tudi pri zaporniški in taboriščni poeziji, kar je še posebej zanimivo, saj avtorji tudi v najgrozovitejših trenutkih svojih življenj niso opustili kolektivnega narodnoosvobodilnega angažmaja.

Verz je v večini primerov tradicionalen. Pesmi so kitično urejene, največkrat gre za kvartine, npr. v pesmi Krizantema v jeseni Janka Valentinčiča - Soškega, ali za kombinacijo kvartin in tercjin kot v pesmi Problem preteklosti, pod katero je podpisan Slavko. Ivan Skušek je pesem Pesniku, v kateri je ubesedil motiv pesnjenja kot utehe in rešitve, uredil v tri sedemvrstičnice, osebnoizpovedno Utrip pa v štiri trivrstičnice. Med analiziranimi pesmimi je tudi šaljivi epigram z istobesednim naslovom Jake Sema in sonet, prav tako z istobesednim naslovom, Igorja Vidica. Skoraj vse pesmi so rimane, zaporedno rimo lahko najdemo v pesmih Naš doktor anonimnega avtorja, Maček (podpisan E. S.) in Nostradamus Carniolicus (podpisan Ignotus), prestopno v anonimnih Ptice selivke in Problem preteklosti ter v pesmi Dva bela goloba Rupka Godca - Rasta, oklepajočo pa v kvartinah Vidičevega Soneta.

4.3 Jezik

Na jezikovni ravni je, pričakovano, mogoče opaziti vnašanje nemškega ali ponemčenega izrazja, npr. »SS-Mann«, »Rasch, rascher« v pesmi Pod kapucinskim zvonom anonimnega avtorja, »Lebensraum« v Situaciji pri kapucinih Jožeta Gračnerja, »eins, zwo, drei« v Nostradamus Carniolicus avtorja s psevdonimom Ignotus. Sicer je besedišče pogosto vezano na zgodovinske okoliščine, v katerih so pesniki živeli ali, bolje rečeno, skušali preživeti. Slednje je neposredno izkazano v pesmi Rime, ki je podpisana z Gh. (cit. po Paternu 1987: 49):

Fašist – sadist.

Os Rim-Berlin – skupen zločin.

»Nova ureditev« – sveta oplenitev.

Hitlerjeva oblast – Nemčije propast.

Nacistična kultura – splošna tortura.

Italijansko-nemško osišče – koncentracijsko taborišče.

5 Zaključek

Slovenska taboriščna in zaporniška poezija predstavlja pomemben in do neke mere še vedno v molk zavit dosežek narodnoosvobodilnega pesništva, v taboriščni in zaporniški periodiki objavljena poezija pa le njegov (številčno) manjši del. Gre za umetniško udejstvovanje, ki v grozovitih razmerah predstavlja neomajno uporniško moč, ki je ni mogoče dovolj poudariti. Upor, s katerim so te pesmi prežete in ki predstavlja tudi temeljno funkcijo te poezije, je tako individualen kot kolektiven, pri

čemer je nujno poudariti, da prevladuje slednji – torej lahko trdimo, da tudi v najgroznejših življenjskih okoliščinah in pogojih, v katerih so taboriščniki in zaporniki ustvarjali, kolektivna zavest in pripadnost narodnoosvobodilnemu boju nista izgubili naboja; v njunem imenu pa so bili avtorji pripravljeni, in žal so prepogosto tudi morali, plačati z življenjem. Nujnost preučevanja tovrstnega kulturnega angažmaja je upravičena tako s količino, kakovostjo in vsesplošno relevantnostjo umetniških del kot tudi zgolj z upom, da se tragedija, v kateri je bilo človeško življenje odvisno od ene same črke, njegova vrednost pa zreducirana na eno samo številko, ne bi nikdar več ponovila.

Viri in literatura

- BYERS, Ann, 2015: *Auschwitz, Bergen-Belsen, Treblinka: The Holocaust Camps*. New Jersey: Enslow Publishing.
- COSTANZA, Mary S, 1982: *The Living Witness: Art in the Concentration Camps and Ghettos*. New York: Free Press, London: Collier Macmillan.
- Dahavski poročevalec: Vestnik Jugoslovanskega narodnega odbora v Dachau-u*, 1945. Jugoslovanski narodni odbor.
- GERLANC, Bogomir: Albert Sirk v gestapovskih zaporih. *Primorski dnevnik* 3. 1. 1982. 6. dLib.
- GODEC, Rupko, 1946: Mladinski listi v zaporih in taboriščih. *Mladinska revija* 1/2. 43–45.
- Jež za žico: Prva in – upajmo poslovilna številka*, 1945. Kulturno-propagandni odsek Jugoslovanskega narodnega odbora.
- Kapucinski toti: Ilegalni humoristični list*, 1941.
- KIRN, Gal, 2022: *Partizanski protiarhiv: O umetniških in zgodovinskih prelomih jugoslovanskega NOB*. Ljubljana: Maska.
- KNEZ, Rihard, 1970: Ljubljana, Koper, Parma, Trst. Vladimir Krivic (ur.): *Ljubljana v ilegali IV: Do zloma okupatorjev*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 496–505.
- KRAJNC, Cene, 1944: *Slovenske partizanske tiskarne v borbi za svobodo*. Ljubljana: Propagandna komisija pri IOOF.
- KOMELJ, Miklavž, 2009: *Kako misliti partizansko umetnost?* Ljubljana: Založba /*cf.
- NOVAK-POPOV, Irena, 1986: Slovenska taboriščna poezija. *Jezik in slovstvo* XXXI/6. 198–204.
- PATERNU, Boris, idr. (ur.), 1987: *Slovensko pesništvo upora: 1941–1945*. Ljubljana: Mladinska knjiga, Partizanska knjiga.
- PETRANOVIĆ, Branko, 1988: *Istorija Jugoslavije II: Narodnooslobodilački rat i revolucija*. Beograd: Nolit.
- Razsvit: Glasilo jugoslovanske fašistične mladine*, 1945. Mladinski odbor USAOJ.
- ŠMICBERGER, Djuro, 1988: *Partizanska sedma sila: Tisk in novinarstvo v NOB*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- ŠUMRADA, Janez, 1981: Kapucinski Toti in Toti Stari pisiker. *Delo, Sobotna priloga* 16. 5. 1981. 27. dLib.
- WALSTON, James, 1997: History and Memory of the Italian Concentration Camps. *The Historical Journal* XL/1. 169–183.